

יש בהם קסם תמים כלשהו, ודובר חסדם לא נשאר על הבמה זמן רב מדי...". ובכן – סגוב ושמרן. לא משהו נדיר בעולמנו. ואת מי זה עוד מעניין? בקיצור, אפשר ללמוד מן הספר על פער הדורות ושינוי הטעם, אבל אין בזה כל חדש. ובינתיים נואל קווארד נעלם מהזיכרון, ואת שירי ה"בטלס" מנגנים גם בקונצרטים של "הפילהרמונית בג'נוס".

מעניין להיפגש עם ג'קי קנדי, עם סלינגר ("התפסן בשדה השיפון") והצ'קו, ומרענן לקרוא את דבריו של מייקל ג'קסון על המפגש עם מרדוגה: "הייתי במשקפי שמש ואני יושב שם... מנסה להיות נחמד. ואז פתאום היא שולחת יד ומורידה לי את המשקפיים. אף פעם לא הירידו לי את משקפי השמש, אף אחד... אני הדייט שלך עכשיו, היא אומרת לי, ואני שונאת כשאני לא יכולה לראות את העיניים של הדייט שלי...". למי שמחפש תותחים כבדים יותר, ישנן גם פגישות של סטלין, טולסטוי, גורקי, צ'ייקובסקי ורחמיניוב, ודווקא באלה אפשר למצוא רסיסי תוכן ודיאלוגים, מידע היסטורי מעניין או שיקופים מוצלחים למדי של הדמויות. נוגע ללב להפיק על אוסקר ויילד שהפך לעני מרוד אדוי שחרורו מהכלא, אפילו אם העילה היא מפגש עם הסופר פורד מודוקס פורד ("לא כל הנוצץ זהב").

טיפשות, ריקנות וחדרונות

אלה הם חזקונותיו וחולשותיו של הספר, בעיקר בגרסתו העברית, מעבר למה שצוין בראשית המאמר. רבים מן האנשים, המקומות ופרטים נשכחו מאז, או שמלכתחילה אינם מוכרים – לפחות לישראלים. למשל: מי עוד זוכר מה זה "אֶלְקָה לִצְרִי"? (אבקה לבנה, מומסת במים, נגד צרבת). נשכחו גם אנשים ידועים בזמנם כגון אוולין וו (הסופר), טרנס טיינן (מבקר התיאטרון) ואלק גינס (שחקן קולנועי קומיקאי מצליח), שרובם השתייכו לעולמה של השכבה הגבוהה הבריטית שגם היא ירדה בינתיים מגדולתה. על ג'ון סקוטסדאליס, הווארד הוקס וקאבי ברוקלין (זה השם, ממש) גם ח"מ לא שמעה מעולם. בנוסף, רבות מהפגישות נראות תאומות זו לזו אם מזהים מהן את השמות. ריקניות, חדירגוניות, לא מחדשת דבר. מוטב היה להסתפק במחצית החומר ובמקום זה להתרכז באיכות.

נראה, ואולי זו האמת, שמבחר הדמויות היה מותנה בהמצאותם המקרית של יומנים וביוגרפיות, או בזיכרון האישי והסלקטיבי של ידידי הסטייקן־המלקט. הרעיון ליצור שרשרת מאוסף מפגשים או היתקלויות הוא רעיון נחמד, והספר מספק מסקרן ופיקנטי, קליל וקריא, כדי להפוך לספר מכיר. אבל כאמור, הוא מעורר תחושה המזכירה "שוק פשפשים" שהכול ככול נערם בו בערבוביה על הדוכנים, והטיפשות והריקנות שמתגלות ברכים מהפריקים אינן מחמיאות. אפשר ליהנות מהקריאה, אבל ממש לא נורא אם מרדלים פה ושם

על איזה מפגש. ●

אחד על אחד

101 פגישות שהיו באמת

קרייג בראון

מאנגלית: ירון בן עמי

ספרי עליית הגג וידיעות

ספרים, 2018, 447 עמ'

שלום רוזנברג

מי מרמה את מי

האם האדם הוא זה שמרמה את מצפונו או דווקא המצפון הוא שמרמה אותו? בעקבות תורת המצפון אצל בעלי המוסר, חכמי החסידות והראי"ה קוק

בכמה מרשימותיי בזמן האחרון הבאתי דברים משל תנועת המוסר מחד ומשל החסידות מאידך. ארשה לעצמי לומר בצורה כוללת שבין תנועת המוסר לחסידות יש מעין "חלוקת עבודה" מיוחדת במינה. לפי תנועת המוסר, המצפון לפעמים אינו עובד כראוי; הוא מוכן לטוהר בק"ץ טעמים את השרצים שבנו. ובעצם, האדם מרמה את המצפון. אולם לפי החסידות, דווקא הסכנה ההפוכה עלולה להתרחש. המצפון עובד לפעמים יותר מדי, ויוצר פעמים רבות אשמה לא מוצדקת. משל למה הדבר דומה? למערכת החיסונית. לפעמים היא איננה מתקיפה את הגורמים הפתולוגיים אלא מתייחסת אליהם בכפפות של משי ובוחרת דווקא בפוליטיקה אוטוריטארית והורסת את האדם. לפי ההוגות החסידית אחת ממטרותי של היצר הרע היא להביא את האדם לידי ייאוש ואומללות. הכול קורה כאילו המצפון מרמה את האדם, ובכך יש בחסידות גישה שאיננה מאוד חזקה מהביקורת הפסיכולוגית הפרוידיאנית. זאת, כאמור, כנגד תנועת המוסר, המאשימה שהאדם הוא זה המחפש לעצמו הקלות ומרמה את המצפון.

הפיתוי לעצבות

נראה לי שקל להבין כיצד אנו מנסים לרמות את המצפון, אך העמדה השנייה, החסידית, קשה יותר להבנה. כדי להדגים זאת אביא קטע בשמו של רבי ישראל בעל שם טוב, מהספר צוואת הריב"ש (מד): לפעמים מטעה היצר הרע לאדם ואומר לו שעבר עבירה גדולה אף על פי שאינו אלא חומרא בעלמא, או שאינה עבירה כלל, וכוונתו שיהא האדם בעצבות מכח זה ויבטל בעצבותו מעבודת הבורא יתברך. וצריך האדם להבין הרמאות הזה, ויאמר להיצר הרע איני משגיח על החומרא שאתה אומר לי, שכוונתך לבטלי מעבודתו יתברך, ושקר אתה דובר. וגם אם הוא באמת קצת חטא, יותר יהיה נחת רוח לבוראי שלא משגיח על החומרא שאתה אומר לי לגרום לי עצבות בעבודתו, אדרבה אעבוד אותו בשמחה, כי זהו כלל גדול כי אין כוונתי בעבודה לצורך עצמי, רק לעשות נחת רוח לפניו יתברך, ואם כן אף שלא אשגיח על החומרא שאתה אומר לא יקפיד הבורא עלי, כי כל עיקר שאני משגיח הוא מחמת שלא אבטל מעבודתו יתברך, ואין אבטל מעבודתו אפילו רגע אחד. וזהו כלל גדול בעבודת הבורא יתברך שיזהר מעצבות כל מה שיוכל. ובספר מאור עיניים (פרשת מקץ דרוש לחנוכה) אמרו החסידים: "כי מחמת עצבות אי אפשר לקבל את התורה שהוא עולם התענוג וזהו ויבאר מרתה (שמות ט"ז, כ"ג) היינו מרה שחורה".

להרחיק את המשפט

לעומת החסידות, תנועת המוסר חשדה תמיד במניעיו האמתיים של האדם, אפילו כאשר הם נראים כביכול "אציליים". מתחת ליצר הטוב עלול להסתתר היצר הרע, אינטרסים, השפעות ורות ועוד. בעלי המוסר חזרו לאמרה העתיקה: "אם אין אני לי

מילה לסיום

– מי לי?, ופירשו אותה באור חדש: אני מסוגל אולי לרמות את האחרים אך בסופו של דבר איני מסוגל באמת לרמות את עצמי. המצפון, פירושו לפי זה הניסיון לשמור על טוהרת הלב. כך מפרש הסבא מסלבודקה את דבריו הנביא מיכה: "עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְרֶחֱמִת חֶסֶד וְיִצְחָצְחָ לְכָת עִם אֱלֹהֶיךָ". יסוד זה של טוהרת הלב מתייחס אמנם לעולמו הפנימי של האדם אך חייב ללוות גם את הפעולות הפומביות ביותר. זו היא הדרישה מהאדם, אפילו כשהוא עושה מעשה של חסד, להישמר מלעירב בזה "דגש של אהבת עצמו או בקשת התועלת לעצמו". מכאן, "שמירה זו אינה מעלה פריטת, אלא תכלית השלמת האדם, עבודת ה' בלב שלם וטהור". אולם כוח זה של המצפון מוליד גם מלכודות. על ידי המצפון האדם שופט את עצמו, ולא תמיד זהו משפט צדק. המקרא מלמדנו שכדי שזה יתאפשר, צריך האדם להתרחק מעצמו. לאחר שהביא נתן הנביא בפני דוד את המקרה המדומיין של כבשת הרש ונתן לדרך לשפוט, הוא צועק לעברו: "אתה האיש" (ש"מ"ב יב, ז). כך הוא מבטא את האמת שלפיה רק אם האדם לא יהיה נוגע בדבר, רק אם נרחיק את המשפט ונשנת את שמות הגיבורים, יהיה האדם מסוגל לשפוט את עצמו בצורה הוגנת. כי ייתכן שהמצפון עושה את מלאכתו רמייה. סכנה גדולה אורבת לאדם המוכן ללמוד על עצמו סניגוריה מתמדת, ובלשון חז"ל: להורות לעצמו היתר.

מוסר עודף

רעיון קרוב אך לא זהה לזה מפתח על ידי הראי"ה קוק. בספרו "עין אי"ה" המקורש לפירוש לאגדות של מסכתות ברכות ושבת, מפרש הראי"ה מדרש נאמרת והתפילה ביציאת מבית המדרש. סכנה קשה איימה על בית המדרש שהיו בנויים על רצפה (אם תרצו – תקרה) של עץ. רצפה זו נשענה על עמודי עץ שיצרו חלל שבו הכינו את המים החמים. יותר מפעם קרסה הרצפה והמשתמשים נשרפו חיים. המתרחצים היו מודעים לסכנה. באחד הימים, שבו התרחץ במקרה רבי אבהו, קרסה הרצפה. רבי אבהו הצליח להחזיק באחד מעמודי העץ, ובעקבותיו המתרחצים ניצלו כי החזיקו אחד בשני במעין שרשרת אנושית. מאז נהגו המתרחצים להוסיף קריאה קלה בדיכנסם: "הי רצון מלפניך ה' אֱלֹהֵינו שְׁמַעְצִילֵנו מִיָּד וּמִכִּוְצָא בּוֹ". בצאתם אמרו בעקבות רבי אהא, "מוֹדֶה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי שְׁהַצִּילֵנִי מִן הָאָדָם" (ברכות ס, א). הראי"ה בפירושו מסביר את הקריסה ההגיסית כאלגוריה לבטייה הפסיכולוגית שבאה בעקבות האשמה וייסורי המצפון. בית המדרש מייצג את ניסיון הטוהרה של האדם: "דומה לזה יתגלה במקרים הנפשיים הבאים לגילי ההתנקות הנפשי". רבים הם האנשים הקורסים בניסיון זה, ניסיון שיש בו משום סכנה: "מוסר הכליות של גדולי בעלי הנפש, ברצותם להסיר מעליהם כל סיג וחללה נפשית, לפעמים התגבר יותר מהמדידה, כי אין מעצור לרוח האדם. והתגברות הזאת תביא לפעמים למאוס בעולם בחיים ובכל המעשה הנעשה תחת השמש". מי צורך משלוש העמודות? לדעתי כולן. הכול תלוי בסיטואציה ובכל מקרה לגופו. כמובן שאתם יודעים בכל רגע מה לעשות. או שמת לא?

תשובות 1.1 | יהושע (כד, ד) / 2. אימנו במשותף את נבחרת ישראל בכדורגל בשנים 1988-1992 / 3. קלבסה / 4. אנמיה / 5. כוכב הלכת צדק / 6. זאב ז'בוטינסקי ויוסף טרומפלדור / 7. נוצרו בידי צמדי אחים (לומייר, פארלי, כהן, וואשובסקי, טביאני, רוסו) / 8. אלוף פיקוד מרכז / 9. נוצאולה / 10. אדולף היטלר וצ'רלי צ'פלין, ששיחק בסרט "הדיקטטור הגדול" / 11. נתיבי איילון